

บทที่ 3

ผลของการหมั้น

การหมั้นเป็นการสัญญาระหว่างชายหญิงที่จะทำการสมรสอยู่กินกันฉันสามีภริยาก่อร่างสร้างครอบครัวกันไป การหมั้นแม้ว่าจะไม่ใช่เงื่อนไขที่กฎหมายบังคับให้ต้องทำก่อนสมรส แต่ถ้าชายหญิงทำสัญญาหมั้นกันไว้และไม่ได้ทำการสมรสกันต่อไปซึ่งโดยหลักการแล้วควรจะต้องทำการสมรสกันตามสัญญาหมั้นที่ได้ทำไว้ แต่ในความเป็นจริงก็อาจจะเกิดเหตุการณบางอย่างบางประการขึ้นได้ทำให้ไม่เกิดมีการสมรสขึ้น เช่นนี้จะมีผลในทางกฎหมายประการใด

ถ้าชายหญิงตกลงจะทำการสมรสกันแต่ต่อมาไม่มีการสมรสกันตามที่ตกลง เช่นนี้ชายหรือหญิงจะดำเนินการทางกฎหมายกับอีกฝ่ายหนึ่งไม่ได้ ทั้งนี้เพราะไม่มีการทำสัญญาหมั้นไว้จึงเสมือนหนึ่งไม่มีการทำสัญญากันจะฟ้องร้องให้รับผิดชอบได้อย่างไร ดังนั้นการทำสัญญาหมั้นในแง่กฎหมายนั้นก็จะมีประโยชน์ที่จะสามารถนำมาเป็นมูลเหตุที่จะฟ้องร้องในทางกฎหมายได้ แต่การมีสัญญาหมั้นก็ไม่ได้หมายความว่า จะนำมาเป็นสัญญาที่จะฟ้องร้องบังคับให้ชำระหนี้คือทำการสมรสกันก็หาไม่ เพราะการที่ชายหญิงจะทำการสมรสอยู่กินร่วมกันฉันสามีภริยาเป็นครอบครัวเป็นพื้นฐานของสถาบันทางสังคมควรจะเป็นการอยู่กินร่วมกันด้วยความเต็มใจไม่ใช่การบังคับให้อยู่กินร่วมกันอันเป็นการขัดต่อหลักการสิทธิมนุษยชนในเรื่องเสรีภาพของบุคคล ดังนั้นในแง่มุมดังกล่าวจะนำสัญญาหมั้นไปเปรียบเทียบกับสัญญาโดยทั่วไปที่สามารถทำการฟ้องร้องบังคับให้ชำระหนี้หาได้ไม่ได้ แต่อย่างไรก็ดีสัญญาหมั้นก็เป็นสัญญาชนิดหนึ่งเมื่อมีการตกลงทำสัญญากันแล้ว ก็ควรที่จะต้องปฏิบัติตามสัญญา ถ้าไม่ทำตามสัญญาก็ควรจะมีผลตามมาอย่างใดอย่างหนึ่ง มิใช่ว่าสัญญาหมั้นมีลักษณะพิเศษจะบังคับให้อยู่กินกันไม่ได้ ดังนั้น จึงไม่ทำตามสัญญาหมั้นได้ ดังนั้นเมื่อมีสัญญาหมั้นแล้วอาจไม่มีการสมรสตามมาด้วยเหตุผลต่าง ๆ ได้หลายประการ เราจึงต้องพิจารณาว่าการที่ไม่ทำการสมรสกันนั้นเกิดจากสาเหตุใด ฝ่ายใดควรจะต้องรับผิดชอบมากน้อยเพียงใดหรือไม่ ผลของการหมั้นนี้จึงเป็นเรื่องสำคัญมากของการหมั้นว่าจะเกิดผลตามมาอย่างไรถ้าไม่มีการสมรส ซึ่งจะแยกพิจารณาตามลำดับคือ

1. การหมั้นบังคับให้ทำการสมรสไม่ได้

การบังคับให้ชายหญิงอยู่กินร่วมกันโดยไม่สมัครใจย่อมเป็นการขัดต่อหลักการสิทธิมนุษยชนในเรื่องสิทธิครอบครัว ซึ่งตามกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง ค.ศ.1966 ข้อ 23. อนุ 3 กำหนดไว้ว่า “การสมรสจะกระทำโดยปราศจากความยินยอมอย่างเต็มใจของผู้ที่มีเจตนาจะสมรสกันมิได้” และตามกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ค.ศ.1966 ข้อ 10. อนุ 1 กำหนดไว้ว่า “...การสมรสจะต้องกระทำโดยความยินยอมอย่างเสรีของกลุ่มบ่าวสาวผู้ที่ตั้งใจจะทำการสมรส” ดังนั้น การสมรสจะทำได้ด้วยความเต็มใจ ยินยอมผูกพันเป็นสามีภริยากัน จะบังคับขู่เข็ญด้วยวิธีการใด ๆ อันขัดต่อหลักการเรื่องสิทธิและเสรีภาพของบุคคลไม่ได้ (สมชาย กษิติประดิษฐ์ 2544 : 80, 91)

การหมั้นตาม บรรพ 5 ครอบครัว แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1438 บัญญัติไว้ว่า “การหมั้นไม่เป็นเหตุที่จะร้องขอให้ศาลบังคับให้สมรสได้ ถ้าได้มีข้อตกลงกันไว้ว่าจะให้เบี้ยปรับในเมื่อผิดสัญญาหมั้น ข้อตกลงนั้นเป็นโมฆะ” การหมั้นนั้นเป็นสัญญาชนิดหนึ่ง แต่สัญญาหมั้นนั้นไม่สามารถบังคับกันได้ดังเช่นสัญญาอื่น ๆ เช่นสัญญาซื้อขายที่จะบังคับให้ผู้ขายส่งมอบทรัพย์สินที่ขายให้แก่ผู้ซื้อได้ สัญญาหมั้นไม่สามารถฟ้องร้องบังคับให้คู่สัญญาหมั้นปฏิบัติตามสัญญาได้ เพราะการสมรสนั้นเป็นเรื่องของชายหญิงที่จะต้องมาอยู่กินใช้ชีวิตด้วยกันไปจนตลอดชีวิต ถ้ายอมให้สามารถบังคับคู่สัญญาหมั้นอีกฝ่ายหนึ่งทำการสมรสแล้วก็คงเป็นการขัดต่อความสงบเรียบร้อยและศีลธรรมอันดีของประชาชนซึ่งจะทำให้ไม่มีความสุขในสังคมอย่างแน่นอน ดังนั้น ตามมาตรา 1438 จึงได้บัญญัติว่า การหมั้นไม่เป็นเหตุที่จะร้องขอให้ศาลบังคับให้สมรสได้ เพราะฉะนั้นสภาพแห่งสัญญาหมั้นจึงไม่เปิดช่องให้มีการบังคับกันได้เหมือนเช่นสัญญาอื่น ๆ ดังเช่น คำพิพากษาฎีกาที่ 137/2481 ชายหญิงตกลงทำการสมรสและทำพิธีแต่งงานตามประเพณีแล้ว แต่ฝ่ายหญิงไม่ยอมจดทะเบียนสมรส ชายจึงฟ้องศาลขอให้จดทะเบียน ศาลฎีกาตัดสินว่าจะมาฟ้องขอให้จดทะเบียนสมรสไม่ได้ เป็นต้น

นอกจากนี้มาตรา 1438 ยังบัญญัติไว้อีกว่า “ถ้าได้มีข้อตกลงกันไว้ว่าจะให้เบี้ยปรับในเมื่อผิดสัญญาหมั้น ข้อตกลงนั้นเป็นโมฆะ” ทั้งนี้เพื่อป้องกันไม่ให้มีการตกลงกันไว้ถึงกรณีการตกลงให้ใช้เบี้ยปรับเมื่อผิดสัญญาหมั้น เพราะมิฉะนั้นแล้วคู่สัญญาหมั้นที่ไม่ต้องการสมรสด้วยอาจต้องจำใจทำการสมรส เนื่องมาจากจำนวนเบี้ยปรับที่จะต้องชำระถ้าไม่ทำการสมรส ซึ่งถ้าเป็นเช่นนั้นก็จะก่อให้เกิดความไม่สงบสุขในครอบครัวอันจะส่งผลถึงสังคมส่วนรวมในที่สุด ดังนั้นถ้ามีข้อ

ตกลงดังกล่าว ข้อตกลงนั้นเป็นโมฆะ ข้อสังเกตประการหนึ่งเฉพาะแต่เพียงข้อตกลงในเรื่องเบี้ยปรับเท่านั้นที่เป็นโมฆะ สำหรับสัญญาหมั้นนั้นยังคงสมบูรณ์อยู่เหมือนเดิมซึ่งคู่สัญญาหมั้นอาจมีสิทธิเรียกค่าทดแทนอื่น ๆ ได้ตามกฎหมายที่กำหนดไว้

2. การผิดสัญญาหมั้น

การหมั้นแม้ว่าจะไม่สามารถฟ้องศาลบังคับให้ทำการสมรสได้ก็จริง แต่ถ้ามีการทำสัญญาหมั้นแล้วไม่ยอมทำการสมรสได้โดยไม่มีเหตุผลที่สมควรก็ดูจะไม่เป็นการถูกต้องนัก ดังนั้น ถ้ามีการทำสัญญาหมั้นแล้วไม่ยอมทำการสมรสโดยไม่มีเหตุผลก็น่าจะถือได้ว่าเป็นการผิดสัญญาหมั้น เพราะเมื่อมีการทำสัญญาแล้วไม่ทำตามสัญญาขอมถือว่าเป็นการผิดสัญญา การผิดสัญญาจึงเป็นการทำให้อีกฝ่ายหนึ่งได้รับความเสียหายจึงควรที่จะต้องชดเชยค่าเสียหายด้วย จากที่กล่าวมานี้เราอาจแยกพิจารณาได้เป็น 2 ส่วน คือ การผิดสัญญาหมั้นเป็นอย่างไร และความรับผิดหรือผลที่ตามมาของการผิดสัญญาหมั้นมีอะไรบ้าง

2.1 การผิดสัญญาหมั้น

มาตรา 1439 บัญญัติไว้ว่า “เมื่อมีการหมั้นแล้ว ถ้าฝ่ายใดผิดสัญญาหมั้นอีกฝ่ายหนึ่งมีสิทธิเรียกให้รับผิดชอบใช้ค่าทดแทน ในกรณีที่ฝ่ายหญิงเป็นฝ่ายผิดสัญญาหมั้นให้คืนของหมั้นแก่ฝ่ายชายด้วย” เมื่อพิจารณามาตรา 1439 แล้ว จะเห็นว่าไม่มีการอธิบายถึงการผิดสัญญาหมั้นว่าเป็นอย่างไร เพียงแต่กล่าวไว้ว่า “เมื่อมีการหมั้นแล้วถ้าฝ่ายใดผิดสัญญาหมั้น” ในที่นี้จึงเห็นได้ว่า การผิดสัญญาหมั้นจะเกิดขึ้นได้ต้องมีการหมั้นก่อน แล้วจึงจะมีการผิดสัญญาหมั้นได้ ในส่วนนี้จึงขอแยกกล่าวถึงแบ่งเป็น 2 ส่วนคือ

2.1.1 เมื่อมีการหมั้น

การจะผิดสัญญาหมั้นได้จะต้องมีการทำสัญญาหมั้นก่อน ดังที่กล่าวกันว่าสัญญาต้องเป็นสัญญา คือเมื่อมีสัญญาแล้วต้องทำตามสัญญาที่ตกลงกันไว้ ถ้าไม่มีการทำสัญญากันไว้จะมีการผิดสัญญาได้อย่างไรนั่นเอง สำหรับสัญญาหมั้นเป็นอย่างไร ก็คือต้องเป็นไปตามมาตรา 1437 วรรคแรกนั่นเอง ถ้าไม่มีการทำสัญญาหมั้นก็จะไม่เข้าองค์ประกอบของมาตรา 1439 ที่จะผิดสัญญาหมั้นได้ อาทิตัวอย่างคำพิพากษากฎีกาต่าง ๆ คือ

คำพิพากษากฎีกาที่ 248/2519 สมรสตามพิธีมีสินสอด แต่ไม่มีการหมั้นแล้วชายไม่ไปจดทะเบียนสมรสตามที่ตกลง กลับไปจดทะเบียนสมรสกับหญิงอื่นนั้นมิใช่เป็นการทำละเมิดต่อ

โจทก์ ชายจึงไม่ต้องใช้ค่าสินไหมทดแทนให้

คำพิพากษาฎีกาที่ 564/2518 โจทก์และจำเลยมีข้อขัดแย้ง เลยกกัน ไปพบพนักงานสอบสวน การที่พนักงานสอบสวนแนะนำให้โจทก์จำเลยไปจดทะเบียนสมรสกันให้ถูกต้องตามกฎหมาย และได้ทำบันทึกให้โจทก์จำเลยลงชื่อไว้ แต่จำเลยก็ไม่เล็งดูหรือจดทะเบียนสมรสกับโจทก์ เช่นนี้โจทก์ไม่มีสิทธิเรียกค่าเสียหายโดยอ้างว่า จำเลยผิดสัญญาตามบันทึกของพนักงานสอบสวน เพราะมิได้มีข้อกำหนดว่าจำเลยต้องชดใช้ค่าเสียหายในกรณีที่มีการผิดสัญญาดังกล่าว และมีใช้กรณีผิดสัญญาหมั้นด้วย

คำพิพากษาฎีกาที่ 3865/2526 สัญญาที่โจทก์นำมาฟ้องจำเลยมีสาระสำคัญ ว่าให้จำเลยจดทะเบียนสมรสกับโจทก์ หากจำเลยไม่ยอมจดทะเบียนผิดสัญญาต้องชดใช้ค่าเสียหายนั้น เป็นสัญญาไม่มีกฎหมายสนับสนุนเพราะไม่ใช่สัญญาหมั้นจึงไม่อาจบังคับได้

คำพิพากษาฎีกาที่ 449/2531 โจทก์ผู้เยาว์ยินยอมให้จำเลยที่ 1 กระทำชำเราโดยความสมัครใจ ซึ่งแม้ไม่เป็นการละเมิดต่อโจทก์ก็ตาม แต่เมื่อบิดาโจทก์ทราบเรื่องได้ไปร้องเรียนต่อกำนันท้องที่ จำเลยที่ 1 ก็ได้ทำสัญญากับโจทก์ว่าจำเลยที่ 1 จะจดทะเบียนสมรสกับโจทก์ หากผิดสัญญายินยอมชดใช้ค่าเสียหายแก่โจทก์เป็นเงิน 50,000 บาท และจำเลยที่ 2 ได้ลงชื่อเป็นผู้ค้าประกันการปฏิบัติตามสัญญาของจำเลยที่ 1 ด้วยต่อมาจำเลยที่ 1 ผิดสัญญาไม่จดทะเบียนสมรสกับโจทก์ แม้มิใช่เป็นกรณีผิดสัญญาหมั้น โจทก์ก็มีสิทธิฟ้องเรียกร้องให้จำเลยทั้งสองชดใช้ค่าเสียหายให้แก่โจทก์ตามสัญญาได้

คำพิพากษาฎีกาที่ 45/2532 ไม่มีบทมาตราใดบัญญัติว่า ในกรณีที่ไม่มีกรณีหมั้น หากฝ่ายใดผิดสัญญาจะสมรสให้ฝ่ายนั้นรับผิดชอบชดใช้ค่าทดแทนอย่างเช่นกรณีที่มีการหมั้น เพราะฉะนั้นเมื่อโจทก์และจำเลยตกลงกันว่าจะสมรสหรือจดทะเบียนสมรสโดยไม่มีกรณีหมั้นจึงอยู่นอกขอบเขตที่กฎหมายรับรอง แม้จำเลยไม่ปฏิบัติตามที่ตกลงกันไว้โจทก์ก็ไม่มีสิทธิเรียกค่าทดแทนจากจำเลยได้

คำพิพากษาฎีกาที่ 1092/2539 ตามคำบรรยายฟ้องของโจทก์เป็นเรื่องฝ่ายจำเลยผู้ขอโจทก์เพื่อสมรสกับจำเลยที่ 3 โดยตกลงให้ฝ่ายโจทก์เป็นผู้จัดงานและพิธีสมรส แล้วจำเลยที่ 3 ไม่มาทำพิธีสมรสตามที่ตกลงไว้อีกทั้งค่าเสียหายที่โจทก์เรียกร้องไม่ว่าจะเป็นค่าใช้จ่ายในการเตรียมการสมรสหรือค่าเสียหายทางจิตใจเนื่องจากถูกชาวบ้านดูถูกให้อับอายขายหน้าก็ตาม ล้วนสืบเนื่องมาจากการที่จำเลยที่ 1 และที่ 2 ไม่นำจำเลยที่ 3 มาทำพิธีสมรสในวันที่กำหนด มูลคดีตามคำบรรยายฟ้องของโจทก์จึงเป็นการกล่าวหาว่าจำเลยทั้งสามผิดสัญญาหรือข้อตกลงเกี่ยวกับการสมรส

แต่เมื่อไม่มีการหมั้น โจทก์จึงไม่มีสิทธิฟ้องเรียกค่าทดแทนความเสียหายในการเตรียมการสมรส จากจำเลยทั้งสามซึ่งไม่มาทำพิธีสมรสในวันที่กำหนด

จากตัวอย่างคำพิพากษากฎีกาต่าง ๆ เหล่านี้ จะเห็นได้ว่า การทำแต่เพียงพิธีการสมรสเท่านั้น การตกลงกันเป็นบันทึก เป็นสัญญาไว้เฉย ๆ โดยไม่มีการทำตามมาตรา 1437 ในเรื่องการหมั้น ก็จะต้องมีการส่งมอบหรือโอนทรัพย์สินอันเป็นของหมั้นให้เพื่อเป็นหลักฐานว่าจะสมรสด้วยจะ ไม่เป็นสัญญาหมั้น ดังนั้น จะไปฟ้องร้องให้รับผิดฐานผิดสัญญาหมั้นไม่ได้

2.1.2 การผิดสัญญาหมั้น

เมื่อมีการหมั้นแล้วหากฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ไม่ยินยอมทำการสมรสด้วยโดยไม่มีเหตุผลแล้วก็ถือได้ว่าเป็นการผิดสัญญาหมั้น ทั้งนี้เพราะการทำสัญญาหมั้นก็เพื่อเป็นหลักฐานว่าจะสมรส แต่การที่จะถือว่าฝ่ายใดเป็นฝ่ายผิดสัญญาหมั้นนั้นอีกฝ่ายหนึ่งจะต้องไม่มีส่วนร่วมด้วยในเหตุของการไม่ทำการสมรสนั้น มิฉะนั้นแล้วจะกล่าวอ้างว่าอีกฝ่ายหนึ่งผิดสัญญาหมั้นไม่ได้ เช่น คำพิพากษากฎีกาที่ 1336/2518 หญิงสมัครใจอยู่กับแต่งงานกับชายได้ปีเศษ โดยค้างไม่นำพาต่อการจดทะเบียนสมรส ดังนี้ จะอ้างว่าฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดผิดสัญญาหมั้นไม่ได้ หญิงจึงไม่มีสิทธิเรียกร้องค่าทดแทนเพื่อการเสียความบริสุทธิ์ของตนจากชาย เป็นต้น ลักษณะดังกล่าวเป็นข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นมากคือมีการหมั้นตามกฎหมาย แต่เมื่ออยู่กินฉันสามีภริยากันแล้วก็ไม่ได้สนใจที่จะไปจดทะเบียนสมรสตามกฎหมาย เมื่อต่อมาฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งจะนำเอาสาเหตุดังกล่าวมากล่าวอ้างว่าอีกฝ่ายหนึ่งผิดสัญญาหมั้นจึงไม่ถูกต้องนักเพราะต่างก็มีส่วนร่วมด้วยที่ละเลยไม่นำพาที่จะไปจดทะเบียนสมรสกันเอง

ดังตัวอย่างเช่น คำพิพากษากฎีกาที่ 172/2538 โจทก์หมั้นบุตรสาวจำเลยโดยมอบสินสอดให้จำเลยในวันทำพิธีแต่งงาน แต่มิได้จดทะเบียนสมรสกันเพราะโจทก์ไม่ใส่ใจในการไปจดทะเบียนสมรสกับบุตรของจำเลย โจทก์จึงจะอ้างขอสินสอดคืนว่าเมื่อไม่มีการสมรสโจทก์ย่อมเรียกสินสอดคืนได้โดยไม่ต้องพิจารณาว่าฝ่ายใดผิดสัญญาหมั้นหาได้ไม่ โจทก์จึง ไม่มีสิทธิฟ้องเรียกสินสอดคืน

คำพิพากษากฎีกาที่ 1392/2542 ภายหลังจากโจทก์กับจำเลยที่ 1 ทำสัญญาหมั้นและแต่งงานตามประเพณีแล้ว ได้อยู่กินร่วมหลับนอนกันที่บ้านของจำเลยที่ 2 ซึ่งเป็นมารดาจำเลยที่ 1 นานถึง 8 เดือน โดยโจทก์มิได้ประกอบอาชีพใด เอาแต่เที่ยวเตร่และเล่นการพนัน แสดงให้เห็นว่าจำเลยที่ 1 มิได้รังเกียจในตัวโจทก์นอกจากความประพฤติ การที่ทั้งโจทก์และจำเลยที่ 1 สมัครใจอยู่

กินด้วยกันเป็นเวลานาน โดยมีได้ไปจดทะเบียนสมรส จึงเกิดการทะเลาะของทั้งสองฝ่ายที่มีได้ ยึดถือเอาการจดทะเบียนสมรสเป็นเรื่องสำคัญมากกว่า การที่จะได้อยู่กินด้วยกันตามประเพณีเท่านั้น จึงมีอาจกล่าวโทษได้ว่า การที่มีได้ไปจดทะเบียนสมรสเกิดจากความผิดของฝ่ายใด แต่ต่อมามีการทำบันทึกตกลงกันว่าทั้งสองฝ่ายจะไปจดทะเบียนสมรสให้ถูกต้องตามกฎหมายต่อไป แต่เมื่อโจทก์ยังมีได้ปลูกบ้านในที่ดินของจำเลยที่ 2 ตามข้อตกลงการที่จำเลยที่ 1 ปฏิเสธไม่ยอมไปจดทะเบียนสมรสกับโจทก์จึงยังไม่อาจถือว่าจำเลยทั้งสองเป็นฝ่ายผิดสัญญาหมั้น เป็นต้น

ข้อสังเกตประการหนึ่ง การทำสัญญาหมั้นที่มิได้มีการจดทะเบียนสมรสกันแต่แรกนั้น ย่อมไม่ใช่สัญญาหมั้นตามมาตรา 1437 เพราะไม่มีเจตนาที่จะทำการสมรสกัน และเป็นการทำสัญญาที่เป็นการขัดต่อความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน ตามมาตรา 150 ด้วย เป็นโมฆะ

กรณีมีการทำสัญญาหมั้นกันแล้ว ต่อมาฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมีเจตนาไม่ทำการสมรสด้วย ถือว่าเป็นการผิดสัญญาหมั้นแน่นอน เช่น

คำพิพากษาฎีกาที่ 3319/2525 โจทก์กับจำเลยที่ 1 หมั้นกันโดยตกลงกำหนดวันทำการสมรสกันในเดือน 12 ปีถัดมา โจทก์ขอเลื่อนไปเป็นเดือน 4 ปีถัดมา แต่โจทก์ก็มีได้มา สมรสกับจำเลยที่ 1 กลับบอกให้หรือต่อไปโดยมิได้มีการติดต่ออีกเลย ฝ่ายจำเลยก็ได้เดือนแล้วจนเวลาว่างไป 6 ปี จำเลยที่ 1 จึงสมรสกับชายอื่น คั้งนี้ แสดงว่าโจทก์มิได้นำพาที่จะสมรสกับจำเลย ถือว่าโจทก์เป็นฝ่ายผิดสัญญาหมั้น จำเลยที่ 1 จึงไม่จำเป็นต้องคืนของหมั้นหรือชดใช้ราคาให้แก่โจทก์

คำพิพากษาฎีกาที่ 3366/2525 โจทก์จำเลยได้หมั้นกันและแต่งงานอยู่กินกันฉันสามีภริยา แต่จำเลยไม่ยอมไปจดทะเบียนสมรสกับโจทก์ตามสัญญา จำเลยจึงเป็นฝ่ายผิดสัญญาหมั้น โจทก์ย่อมมีสิทธิเรียกให้จำเลยรับผิดใช้ค่าทดแทนได้ตามมาตรา 1439 และมาตรา 1440

คำพิพากษาฎีกาที่ 2165/2538 การที่หญิงหมั้นกับชายโดยชอบด้วยกฎหมาย และเมื่อแต่งงานตามประเพณีแล้วหญิงชวนชายไปจดทะเบียนสมรสหลายครั้ง หญิงย่อมต้องการอยู่กับชายโดยชอบด้วยกฎหมาย การที่มีคามารดาและพี่ของชายนั้นไล่หญิงออกจากบ้าน หลังจากนั้นชายก็มีได้กระทำการใดเพื่อให้หญิงกลับมาอยู่กินฉันสามีภริยา ชายนั้นจึงผิดสัญญาหมั้น เป็นต้น

2.2 ผลของการผิดสัญญาหมั้น

เมื่อมีการผิดสัญญาหมั้น จะมีผลให้อีกฝ่ายหนึ่งมีสิทธิเรียกให้รับผิดใช้ค่าทดแทน และถ้าฝ่ายหญิงเป็นฝ่ายผิดสัญญาหมั้นให้คืนของหมั้นแก่ฝ่ายชายด้วย ดังนั้น การผิดสัญญาหมั้นจะทำ

ให้มีผลตามมา 2 ประการ คือ

2.2.1 ค่าทดแทน

ค่าทดแทนเป็นค่าเสียหายที่ฝ่ายที่ผิดสัญญาหมั้นจะต้องรับผิดชอบใช้ให้แก่คู่สัญญาอีกฝ่ายหนึ่ง ตามมาตรา 1439 ใช้คำว่า ถ้า “ฝ่ายใด” ผิดสัญญาหมั้น อีก “ฝ่ายหนึ่ง” มีสิทธิเรียกให้รับผิดชอบใช้ค่าทดแทน ดังนั้น จึงมิได้หมายความว่าเฉพาะแต่ผู้ชายคู่หมั้นเท่านั้นที่จะมีสิทธิเรียกให้รับผิดชอบใช้ค่าทดแทนได้ ดังเช่น คำพิพากษาฎีกาที่ 763/2526 โจทก์และ ง. เป็นฝ่ายชายตกลงทำสัญญาหมั้นกับจำเลยทั้งสามฝ่ายหญิงและมอบสินสอดให้เพื่อให้ ง. กับจำเลยที่ 3 สมรสกัน โจทก์ซึ่งเป็นคู่สัญญาขอมมีอำนาจฟ้องจำเลยทั้งสามฐานผิดสัญญาหมั้นและเรียกสินสอดคืนได้ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1439 บัญญัติถึงผู้มีสิทธิเรียกร้องให้รับผิดชอบใช้ค่าทดแทนและคืนของหมั้นในกรณีผิดสัญญาหมั้นไม่ว่าฝ่ายชายหรือฝ่ายหญิง แล้วแต่กรณี มิได้บัญญัติแต่เฉพาะชายหรือหญิง - คู่หมั้นเท่านั้นที่มีสิทธิเรียกร้องได้ โจทก์จึงมีอำนาจฟ้อง เป็นต้น

สำหรับค่าทดแทน คืออะไรบ้าง ไม่ได้มีการกำหนดไว้ในมาตรา 1439 แต่ได้กำหนดไว้เป็นอีกส่วนหนึ่งในมาตรา 1440 ซึ่งจะได้อธิบายถึงในส่วนต่อไป

2.2.2 ของหมั้น

ในการหมั้นนั้นฝ่ายชายจะต้องมีของหมั้นให้แก่หญิงเพื่อเป็นหลักฐานว่าจะสมรสกับหญิงนั้น แต่เมื่อไม่มีการสมรสเกิดขึ้นของหมั้นควรตกเป็นกรรมสิทธิ์ของหญิงหรือคืนให้แก่ฝ่ายชาย ในเรื่องของหมั้นนี้จะต้องพิจารณาเป็น 2 กรณีคือ

กรณีฝ่ายชายเป็นฝ่ายผิดสัญญาหมั้น เมื่อฝ่ายชายเป็นฝ่ายที่ผิดสัญญาก็ควรจะรับผิดชอบต่อฝ่ายหญิงซึ่งฝ่ายหญิงสามารถเรียกค่าทดแทนได้ ส่วนของหมั้นนั้นเมื่อฝ่ายชายเป็นฝ่ายผิดสัญญาหมั้นก็ไม่ควรมีสิทธิที่จะไปเรียกคืนจากหญิงและของหมั้นก็ตกเป็นสิทธิแก่หญิงแล้ว ตั้งแต่เมื่อทำการหมั้นตามมาตรา 1437 วรรคสอง แต่อย่างไรก็ดี มาตรา 1440 วรรคสองบัญญัติไว้ว่า “ในกรณีที่หญิงเป็นผู้มีสิทธิได้ค่าทดแทน ศาลอาจชี้ขาดว่าของหมั้นที่ตกเป็นสิทธิแก่หญิงนั้นเป็นค่าทดแทนทั้งหมด หรือเป็นส่วนหนึ่งของค่าทดแทนที่หญิงพึงได้รับ หรือศาลอาจให้ค่าทดแทนโดยไม่คำนึงถึงของหมั้นที่ตกเป็นสิทธิแก่หญิงนั้นก็ได้” การที่กฎหมายกำหนดไว้เช่นนี้ก็เพื่อให้ศาลมีอำนาจใช้ดุลพินิจพิจารณาถึงความเป็นธรรมแก่ทั้งสองฝ่ายเพราะถ้าของหมั้นมีราคาไม่มากนักก็สมควรที่จะต้องชดใช้ค่าทดแทนให้เหมาะสมกับความเสียหายที่ฝ่ายหญิงได้รับ หรือถ้าของหมั้นมีราคามากก็อาจจะให้ชดใช้ค่าทดแทนเพียงเล็กน้อยหรือไม่ต้องให้ค่าทดแทนเพิ่มเติมก็ได้ เช่น

คำพิพากษาฎีกาที่ 2086/2518 ชายผิดสัญญาหมั้น ศาลกำหนดค่าทดแทนความเสียหายเกี่ยวกับชื่อเสียงโดยพิจารณาถึงฐานะและสภาพความเป็นอยู่ของหญิง แต่หักจำนวนเงินหมั้นที่ได้รับไว้แล้ว คำพิพากษาฎีกาที่ 1223/2519 จำเลยหมั้นโจทก์และได้กำหนดจะสมรสกันหลังจากโจทก์ไว้ทุกข์ให้บิดาแล้ว 3 ปี ระหว่างนั้นโจทก์ได้ตั้งครรภ์กับจำเลย จำเลยแนะนำให้ทำแท้ง เมื่อโจทก์ทำแท้งแล้วเกิดป่วยหนัก จำเลยหายหน้าไปและกลับไปสมรสกับหญิงอื่น โจทก์ได้รับความเสียหายทางร่างกาย ชื่อเสียงและต้องเจ็บป่วยเสียเงินรักษาโดยจำเลยมิได้สนใจ เช่นนี้จำเลยจะต้องใช้ค่าทดแทนความเสียหายดังกล่าว ส่วนของหมั้นอันมีราคาเพียงเล็กน้อยยอมตกเป็นสิทธิแก่โจทก์ จำเลยจะอ้างว่าโจทก์ได้ของหมั้นเป็นการเพียงพอแล้วหาได้ไม่ เป็นต้น

กรณีฝ่ายหญิงเป็นฝ่ายผิดสัญญาหมั้น มาตรา 1439 กำหนดให้ฝ่ายหญิงคืนของหมั้นให้แก่ฝ่ายชาย ทั้งนี้เพราะของหมั้นฝ่ายชายให้เพื่อที่จะทำการสมรสกับหญิงแต่ฝ่ายหญิงกลับเป็นฝ่ายผิดสัญญาหมั้นเช่นนี้ก็ไมสมควรที่จะเอาของหมั้นไว้ เนื่องจากของหมั้นเป็นทรัพย์สินของฝ่ายชาย ซึ่งการคืนของหมั้นจะต้องทำอย่างไรนั้นก็จะต้องปฏิบัติตามมาตรา 1437 วรรคสี่ ที่กำหนดไว้

2.3 ค่าทดแทน

การเรียกค่าทดแทนเนื่องจากการผิดสัญญาหมั้น ฝ่ายที่มีสิทธิเรียกค่าทดแทนเพื่อชดเชยค่าเสียหายที่เกิดขึ้นนี้จะเรียกค่าเสียหายตามความพอใจของตนเองไม่ได้ กฎหมายได้กำหนดลักษณะของความเสียหายที่จะเรียกจากฝ่ายที่ผิดสัญญาหมั้นไว้เพียง 3 กรณีเท่านั้นเป็นค่าทดแทนต่าง ๆ ดังนี้ ถ้าเป็นสาเหตุอื่น ๆ นอกเหนือจากที่กำหนดไว้นี้ก็ไม่สามารถฟ้องฝ่ายที่ผิดสัญญาหมั้นให้ชดเชยได้

มาตรา 1440 ได้บัญญัติไว้ว่า

“ค่าทดแทนนั้นอาจเรียกได้ ดังต่อไปนี้

- (1) ทดแทนความเสียหายต่อกาย หรือชื่อเสียงแห่งชายหรือหญิงนั้น
- (2) ทดแทนความเสียหายเนื่องจากการที่คู่หมั้น บิดามารดาหรือบุคคลผู้กระทำการในฐานะเช่นบิดามารดาได้ใช้จ่ายหรือต้องตกเป็นลูกหนี้ เนื่องในการเตรียมการสมรสโดยสุจริตและตามสมควร
- (3) ทดแทนความเสียหายเนื่องจากการที่คู่หมั้นได้จัดการทรัพย์สิน หรือการอื่นอันเกี่ยวแก่อาชีพหรือทางทำมาหาได้ของตนไปโดยสมควรด้วยการคาดหมายว่าจะได้มีการสมรส

ในกรณีที่หญิงเป็นผู้มีสิทธิได้ค่าทดแทน ศาลอาจชี้ขาดว่าของหมั้นที่ตกเป็นสิทธิแก่หญิงนั้นเป็นค่าทดแทนทั้งหมด หรือเป็นส่วนหนึ่งของค่าทดแทนที่หญิงพึงได้รับ หรือศาลอาจให้ค่าทดแทนโดยไม่คำนึงถึงของหมั้นที่ตกเป็นสิทธิแก่หญิงนั้นก็ได้”

จะเห็นได้ว่า ค่าทดแทนมีอยู่สามลักษณะคือ หนึ่ง เป็นความเสียหายที่เกิดกับตัวชายหญิงคู่หมั้นเอง สอง เป็นความเสียหายเกี่ยวกับการเตรียมการสมรสซึ่งอีกฝ่ายหนึ่งได้รับความเสียหายและสามเป็นความเสียหายที่เกี่ยวกับตัวชายหญิงคู่หมั้นที่ได้ทำไปเพราะคาดหมายว่าจะได้ทำการสมรส ความเสียหายอื่น ๆ นอกเหนือจากนี้จะไม่สามารถฟ้องร้องได้ ดังนั้น จึงควรที่จะพิจารณา ค่าทดแทนแต่ละลักษณะ โดยละเอียดคือ

1. ค่าทดแทนความเสียหายต่อกาย หรือชื่อเสียงแห่งชายหรือหญิงนั้น

ความรับผิดชอบใช้ค่าทดแทนในกรณีที่หนึ่งนี้เกิดขึ้นจากการที่คู่สัญญาหมั้นฝ่ายหนึ่งผิดสัญญาหมั้นไม่ทำการสมรสและได้ทำความเสียหายต่อกายหรือชื่อเสียงของคู่สัญญาหมั้นอีกฝ่ายหนึ่ง เช่นนี้คู่สัญญาหมั้นฝ่ายที่เสียหายซึ่งอาจเป็นชายหรือหญิงก็สามารถฟ้องเรียกค่าทดแทนได้ ค่าทดแทนนี้ต้องเป็นค่าทดแทนความเสียหายต่อกาย หรือชื่อเสียงของชายหรือหญิงคู่หมั้นนั่นเอง

อย่างไรถึงจะเป็นความเสียหายต่อกายที่สามารถเรียกร้องค่าทดแทนได้ในเรื่องนี้คงจะต้องพิจารณาข้อเท็จจริงเป็นกรณีไปไม่อาจให้คำนิยามไว้โดยชัดแจ้งได้ เช่นคำพิพากษาฎีกาที่ 2626/2518 ชายไม่สมรสกับหญิงคู่หมั้นเป็นการผิดสัญญาหมั้น หญิงได้ร่วมประเวณีกับชายเป็นความเสียหายต่อกายและชื่อเสียงที่เรียกร้องค่าทดแทนได้ ตามมาตรา 1440 (1) หรือคำพิพากษาฎีกาที่ 311/2522 ชายผิดสัญญาหมั้นฝ่ายชายคือตัวชาย บิดามารดาซึ่งไปหมั้นหญิงต้องร่วมกันใช้ค่าทดแทนความเสียหายต่อกาย โดยที่หญิงเป็นภริยาชายแม้จะด้วยความสมัครใจก็ตาม เพราะเมื่อผิดสัญญาหมั้นยอมทำให้หญิงได้รับความเสียหายต่อชื่อเสียงและการที่ได้เตรียมการสมรสไปเป็นต้น สำหรับความเสียหายต่อชื่อเสียง เช่นการกล่าวอ้างว่าหญิงมีความประพฤติทางเพศที่ไม่ดีกับบุคคลอื่น หรือกล่าวอ้างว่าชายมีความประพฤติสำอองทางเพศเป็นที่น่ารังเกียจ เป็นต้น หรือดังตัวอย่างคำพิพากษาฎีกาที่ 3366/2525 โจทก์จำเลยได้หมั้นกันและแต่งงานอยู่กินเป็นสามีภริยากันแล้ว แต่จำเลยไม่ยอมไปจดทะเบียนสมรสกับโจทก์ตามสัญญา จำเลยจึงเป็นฝ่ายผิดสัญญาหมั้น โจทก์ยอมมีสิทธิเรียกให้จำเลยรับผิดชอบใช้ค่าทดแทนได้ตามมาตรา 1439 และมาตรา 1440 ในการกำหนดค่าทดแทนความเสียหายนั้นศาลได้กำหนดค่าทดแทนโดยพิเคราะห์ถึงการศึกษา อาชีพและรายได้ของโจทก์ ฐานะของครอบครัวของโจทก์ และการที่โจทก์เป็นหญิงมาอยู่กินกับจำเลยจนมี

บุตร แต่จำเลยไม่ยอมจดทะเบียนสมรสด้วย โจทก์ต้องได้รับความอับอายเสียชื่อเสียง ทั้งเป็นการชกต่อยที่สมรสใหม่และตามประเพณีจีนหญิงที่แต่งงาน 2 ครั้งถือว่าเป็นเรื่องน่าอับอายมาก จึงกำหนดค่า ทดแทนความเสียหายให้โจทก์เป็นเงิน 200,000 บาท นับว่าเหมาะสมแล้ว เป็นต้น

ความรับผิดชอบชดใช้ค่าทดแทนความเสียหายตามมาตรา 1440 (1) นี้ กำหนดไว้เฉพาะความเสียหายต่อกายหรือชื่อเสียงเท่านั้น ถ้าเป็นเรื่องอื่น ๆ เช่นความอับอายหรือการกระทบกระเทือนจิตใจไม่อยู่ในเงื่อนไขของมาตรา 1440 (1) ที่จะฟ้องเรียกค่าทดแทนได้ ในการพิพัตัญญาหมั้นของคู่สัญญาหมั้นฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งยังไม่เป็นการชัดเจนว่าอีกฝ่ายหนึ่งจะต้องได้รับความเสียหายต่อกายหรือชื่อเสียง ดังนั้นฝ่ายที่ได้รับความเสียหายต่อกายหรือชื่อเสียงจึงต้องนำสืบแสดงข้อเท็จจริงให้ศาลเห็นว่าได้รับความเสียหายอย่างไร ดังเช่นคำพิพากษาฎีกาที่ 1305/2514 การที่ฝ่ายชายหรือฝ่ายหญิงพิพัตัญญาหมั้นหาเป็นผลก่อให้เกิดความเสียหายแก่กายหรือชื่อเสียงของอีกฝ่ายหนึ่งเสมอไปไม่ โจทก์ฟ้องเรียกค่าทดแทนความเสียหายต่อชื่อเสียงเนื่องจากจำเลยผิดสัญญาหมั้น แต่ข้อนำสืบของโจทก์ไม่ปรากฏข้อเท็จจริงว่า โจทก์ได้รับความเสียหายต่อชื่อเสียงในการที่จำเลยผิดสัญญาหมั้นอย่างไรบ้าง การที่โจทก์กล่าวลอย ๆ ว่าได้รับความเสียหายยังไม่เพียงพอที่ศาลจะรับฟังว่าโจทก์ได้รับความเสียหาย อันจะกำหนดให้จำเลยรับผิดชอบชดใช้ค่าทดแทน เป็นต้น

2. ค่าทดแทนความเสียหายเนื่องจากการที่คู่หมั้น บิดามารดาหรือบุคคลผู้กระทำการในฐานะเช่นบิดามารดาได้ใช้จ่ายหรือต้องตกเป็นลูกหนี้ เนื่องในการเตรียมการสมรสโดยสุจริตและตามสมควร

ความรับผิดชอบชดใช้ค่าทดแทนในกรณีที่สองนี้เป็นการชดใช้สำหรับค่าใช้จ่ายเนื่องในการเตรียมการสมรสเมื่อมีการพิพัตัญญาหมั้น ค่าใช้จ่ายในการเตรียมการสมรสนี้ หมายถึงค่าใช้จ่ายอันจำเป็นที่ชายหญิงจะต้องดำเนินการเพื่อเตรียมการในการที่จะมาอยู่กินเป็นสามีภริยากัน เช่น ค่าใช้จ่ายในการจัดเตรียมเครื่องครัว เครื่องเรือนสำหรับเรือนหอ เป็นต้น ค่าใช้จ่ายต่าง ๆ นี้อาจเกิดขึ้นจากตัวคู่หมั้นเองที่ไปจัดหาซื้อมา หรือให้บิดามารดาหรือบุคคลผู้กระทำการในฐานะเช่นบิดามารดาเป็นผู้จัดหาซื้อมาก็ได้ แต่อย่างไรก็ดี การใช้จ่ายในการเตรียมการสมรสจะต้องเป็นไปโดยสุจริตและตามสมควรด้วย คำว่า “โดยสุจริต” นี้ก็คือ ต้องเป็นการเข้าใจโดยสุจริตว่าจะมีการสมรสขึ้น จึงได้มีการเตรียมการสมรส ไม่ใช่ว่าฝ่ายชายกำลังจะทำการถอนหมั้นแต่ฝ่ายหญิงยังจัดหาซื้อข้าวของเพื่อเตรียมการสมรสอยู่อีก เช่นนี้จะมาเรียกเอาค่าทดแทนภายหลังไม่ได้ ส่วนคำว่า “ตามสมควร” นั้นก็คือตามฐานะานุรูปของคู่สัญญาหมั้นนั่นเอง ซึ่งก็ย่อมจะต้องพิจารณาเป็น

กรณี ๆ ไป เพื่อให้เข้าใจถึงค่าใช้จ่ายว่าอย่างไรถึงจะเป็นการเตรียมการสมรสที่สามารถเรียกค่า
ทดแทนในกรณีพิสดารฎหมายนั้นได้ ก็จะขอยกตัวอย่างคำพิพากษาฎีกาประกอบความเข้าใจ เช่น
คำพิพากษาฎีกาที่ 945/2491 ค่าใช้จ่ายที่เสียไปในการแต่งงาน ไม่ถือว่าเป็นค่าใช้จ่ายในการเตรียม
การสมรส หรือคำพิพากษาฎีกาที่ 71/2493 คำหมากพลุและคำขนมวันหมั้น ค่ารถไปหมั้น ค่า
เลี้ยงแขกวันไปหมั้น ไม่เข้าอยู่ในข้อหนึ่งข้อใดของ ป.พ.พ. มาตรา 1439 (มาตรา 1440 ปัจจุบัน)
หรือคำพิพากษาฎีกาที่ 1515/2506 ค่าใช้จ่ายเลี้ยงดูแขกที่จ่ายไปในพิธีแต่งงานที่ไม่มีการหมั้นและ
ไม่สมบรูณ์ เพราะไม่จดทะเบียนสมรสนั้น หากอาจเรียกค่าทดแทนจากอีกฝ่ายหนึ่งได้ไม่ เพราะ
ไม่เป็นการพิสดารฎหมายหมั้นและไม่เข้าลักษณะอันเป็นค่าใช้จ่ายในการเตรียมการสมรส ตามมาตรา
1440 (2) หรือคำพิพากษาฎีกาที่ 90/2512 ค่าใช้จ่ายในการเลี้ยงดูกันในวันทำพิธีแต่งงาน ไม่ใช่ค่า
ใช้จ่ายในการเตรียมการสมรสอันจะเรียกค่าทดแทนกันได้ แต่ค่าเสื้อผ้า (ชุดแต่งงาน) เป็นค่าใช้จ่าย
ในการเตรียมการสมรส ซึ่งเรียกค่าทดแทนได้ และคำพิพากษาฎีกาที่ 2086/2518 ค่าอาหารเลี้ยง
พระและแขกในวันแต่งงาน ไม่ใช่ค่าใช้จ่ายเนื่องในการเตรียมการสมรสตามมาตรา 1440 (2)
จึงเรียกค่าทดแทนไม่ได้ หรือคำพิพากษาฎีกาที่ 3868/2531 ชายเป็นฝ่ายไม่ยอมจดทะเบียนสมรส
เป็นการพิสดารฎหมายหมั้น เช่นนี้ชายจะเรียกของหมั้นและสินสอดคืนไม่ได้ ทั้งไม่มีสิทธิเรียกค่า
ทดแทนความเสียหายที่ได้จ่ายไปในการเตรียมการสมรสด้วย สำหรับเงินที่ฝ่ายชายมอบให้แก่ฝ่าย
หญิงเพื่อซื้อบ้านอยู่อาศัยนั้น ไม่มีลักษณะเป็นค่าใช้จ่ายในการเตรียมการสมรส แต่เป็นข้อตกลง
นำเอามาเป็นเงินกองทุนเพื่อใช้เป็นที่อยู่และที่ทำมาหากินระหว่างชายกับหญิงหลังจากแต่งงานกัน
แล้ว เมื่อไม่มีการ จดทะเบียนสมรสกันฝ่ายหญิงต้องคืนเงินจำนวนนี้ให้ฝ่ายชาย หรือคำพิพากษา
ฎีกาที่ 2165/2538 หญิงและชายต่างมีฐานะดีในการจัดงานเลี้ยงแต่งงานมีการเชิญแขกประมาณ
600 คน และเลี้ยงโต๊ะจีน การที่หญิงซื้อชุดแต่งงานเพื่อเข้าพิธีจำนวน 4 ชุด เป็นเงิน 28,000 บาท
เป็นการใช้จ่ายอันสมควรในการเตรียมการสมรสเรียกค่าทดแทนได้ หญิงซื้อผ้ารับไหว้เพื่อให้ญาติ
ผู้ใหญ่ฝ่ายชายตามประเพณีมิใช่ค่าใช้จ่ายในการเตรียมการสมรสอันจะเรียกค่าทดแทนได้ เป็นต้น

อย่างไรก็ดี ในการใช้สิทธิเรียกค่าทดแทนในการเตรียมการสมรสนี้ คู่สัญญาหมั้นที่
เสียหายจะต้องนำสืบให้ชัดแจ้งว่า ได้ใช้จ่ายไปในประเภทของการเตรียมการสมรส ซึ่งสามารถ
เรียกค่าทดแทนได้ เช่นคำพิพากษาฎีกาที่ 1166/2487 ค่าใช้จ่ายในพิธีแต่งงาน โจทก์ว่าใช้จ่ายไป
1,500 บาท ไม่ปรากฏว่าเป็นค่าอะไร แม้เป็นทำนองว่าเป็นค่าเลี้ยงดูกันก็ไม่เข้าลักษณะอันพึงเรียก
ได้ตามมาตรา 1440 ปัจจุบัน เป็นต้น

ความเสียหายในการเตรียมการสมรสนั้น จะเรียกเป็นค่าทดแทนได้ก็เท่าที่เสียหายจริงจากการผิดสัญญาหมั้น ค่าเสียหายจริงนี้มีได้หมายความว่าค่าใช้จ่ายในการจัดการเตรียมการสมรสทั้งหมด จะต้องพิจารณาก่อนว่าเมื่อผิดสัญญาหมั้นไม่มีการสมรสการจัดการเตรียมการสมรสต่าง ๆ เสียเปล่าไป หรือทำให้เสียหายจริง ๆ เท่าใด เช่น มีการจัดเตรียมการสมรสไปเป็นเงิน 40,000 บาท เมื่อผิดสัญญาหมั้นไม่ทำการสมรสก็สามารถคืนข้าวของต่าง ๆ ที่ซื้อมาทั้งหมดแก่ทางร้านขายของได้ เช่นนี้ย่อมไม่เกิดความเสียหายที่จะเรียกค่าทดแทนได้ แต่หากว่ามีการขายข้าวของต่าง ๆ ไปได้เงินคืนมาเพียง 30,000 บาท เช่นนี้ย่อมเกิดความเสียหายขึ้น 10,000 บาทที่สามารถจะเรียกค่าทดแทนจากคู่สัญญาหมั้นที่ผิดสัญญาได้ เป็นต้น นอกจากนี้มาตรา 1440 (2) ยังได้บัญญัติไว้อีกว่าสามารถเรียกค่าทดแทนได้ถ้าคู่หมั้น บิดามารดาหรือบุคคลผู้กระทำการในฐานะเช่นบิดามารดาได้ตกเป็นลูกหนี้ เนื่องในการเตรียมการสมรสโดยสุจริตและตามสมควรเมื่อมีการผิดสัญญาหมั้นไม่ทำการสมรส คู่สัญญาหมั้นฝ่ายที่เสียหายก็สามารถเรียกค่าทดแทนได้แม้เพียงตกเป็นลูกหนี้ ถ้าการตกเป็นลูกหนี้นี้เกิดขึ้นจากการเตรียมการสมรสโดยสุจริตและตามสมควร

3. ค่าทดแทนความเสียหายเนื่องจากการที่คู่หมั้นได้จัดการทรัพย์สิน หรือการอื่นอันเกี่ยวแก่อาชีพ หรือทางทำมาหาได้ของตนไปโดยสมควรด้วย การคาดหมายว่าจะได้มีการสมรส

ความรับผิดชอบใช้ค่าทดแทนความเสียหายเมื่อมีการผิดสัญญาหมั้นไม่ทำการสมรสในกรณีนี้ จะต้องเป็นการที่คู่หมั้นฝ่ายที่ได้รับความเสียหายได้จัดการทรัพย์สิน หรือการอื่นอันเกี่ยวแก่อาชีพหรือทางทำมาหาได้ของตน กรณีนี้กฎหมายบัญญัติไว้เฉพาะการจัดการของตัวคู่หมั้นเองเท่านั้น ไม่รวมไปถึงการจัดการของของบุคคลอื่นด้วยไม่ว่าจะเป็นพ่อแม่ ญาติพี่น้องหรือบุคคลอื่นใดก็ตาม

ค่าทดแทนความเสียหายที่จะเรียกได้ในกรณีนี้ จะต้องเป็นการที่คู่หมั้น

- ได้จัดการทรัพย์สิน หรือ
- การอื่นอันเกี่ยวแก่อาชีพ หรือทางทำมาหาได้ของตน

ดังนั้นจึงพอแบ่งกล่าวได้คือ การจัดการทรัพย์สิน ก็อาจเป็นการขาย แลกเปลี่ยนทรัพย์สินของตนเพราะการคาดหมายว่าจะมีการสมรส เช่น ขาย แลกเปลี่ยนทรัพย์สินของตน เพราะจะต้องย้ายไปอยู่กินกับคู่หมั้นของตน เป็นต้น การอื่นอันเกี่ยวแก่อาชีพคือการลาออกจางานที่ทำอยู่ เพราะจะทำการสมรส หรือเลิกกิจการที่ตนทำอยู่เช่นขายร้านอาหารของตนเพื่อไปทำการสมรส เป็นต้น

หรือทางทำมาหาได้ของคน ก็อาจเป็นอะไรต่าง ๆ ได้มากมาย ซึ่งเป็นการทำมาหาหาได้ของ คู่หมั้นฝ่ายนั้น ซึ่งต้องพิจารณาเป็นกรณี ๆ ไป อย่างไรก็ตาม การจัดการต่าง ๆ ดังกล่าวมานี้จะต้อง เป็นไปโดยสมควรและเป็นการคาดหมายว่าจะได้มีการสมรสด้วย เช่น ทราบว่าคู่สัญญาหมั้นจะไม่ ทำการสมรสด้วย แต่ก็ยังจัดการต่าง ๆ ไปอีก เช่นนี้เห็นได้ว่าอาจจะไม่มีการสมรส ถ้ามีการกระทำ ไปดังว่านี้ก็ไม้อาจเรียกค่าทดแทนได้ ที่สำคัญประการหนึ่งก็คือ การจัดการต่าง ๆ ไปตามมาตรา 1440 (3) นี้ จะต้องทำให้ได้รับความเสียหายด้วย ถ้าหากมีการจัดการทรัพย์สินไปอย่างใดอย่าง หนึ่ง แต่ได้กำไรหรือไม่เสียหายอะไรแล้วเช่นนี้ก็จะเรียกค่าทดแทนไม่ได้ เช่นคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 3366/2525 หลังจากแต่งงานแล้ว โจทก์ได้ลาออกจางานบริษัท เมื่อจำเลยไม่ยอมจดทะเบียน สมรส โจทก์ขอมมีสิทธิเรียกค่าทดแทนความเสียหายในการที่ไม่ได้ทำงานดังกล่าวได้ แต่เมื่อต่อมา โจทก์ได้เข้าทำงานใหม่ แม้จะลาออกจางานอีกครั้งหนึ่งก็มีโชด้วยคาดหมายว่าจะได้มีการ สมรสเพราะในระบายนั้นทั้งสองฝ่ายขัดแย้งกันอย่างรุนแรงจนเป็นที่เห็นได้ว่าไม่อาจจะจดทะเบียน สมรสกันได้นั่นเอง จึงไม่กำหนดค่าทดแทนในตอนนีให้แก่โจทก์

ตามมาตรา 1440 (3) นี้ ได้บัญญัติไว้ในกรณีที่คู่หมั้นได้จัดการอย่างหนึ่งอย่างใด ไปโดยสมควรด้วยการคาดหมายว่าจะได้มีการสมรส แต่หากว่ามีการจัดการไปอย่างหนึ่งอย่างใด โดยไม่สมควร โดยคู่หมั้นฝ่ายที่เสียหายเองเช่นนี้ต้องนำหลักทั่วไปตามมาตรา 223 มาพิจารณา โดย มาตรา 223 วรรคแรก บัญญัติว่า “ถ้าฝ่ายผู้เสียหายได้มีส่วนทำความผิดอย่างใดอย่างหนึ่ง ก่อให้ เกิดความเสียหายด้วยไซ้ ท่านว่าหนี้อันจะต้องใช้ค่าสินไหมทดแทนแก่ฝ่ายผู้เสียหายมากน้อยเพียง ใดนั้นต้องอาศัยพฤติการณ์เป็นประมาณ ข้อสำคัญก็คือว่าความเสียหายนั้นได้เกิดขึ้น เพราะฝ่าย ไหนเป็นผู้ก่อภัยน้อยกว่ากันเพียงไร” ดังนั้น คู่สัญญาหมั้นฝ่ายที่เสียหายที่มีส่วนทำความผิดอย่าง ใดอย่างหนึ่งอันก่อให้เกิดความเสียหายด้วยนั้น ย่อมไม่มีสิทธิเรียกค่าทดแทนได้

3. การตาย

การทำกรหมั้นนั้นก็เพื่อที่จะได้ทำการสมรสกันต่อไป แต่ในความเป็นจริงเมื่อมีการหมั้น แล้วก็อาจไม่มีการสมรสเกิดขึ้นก็ได้ซึ่งอาจเกิดขึ้นด้วยสาเหตุต่าง ๆ สาเหตุประการหนึ่งที่ทำให้ไม่มีการ สมรสเกิดขึ้นแน่นอนคือความตาย ซึ่งตามมาตรา 1441 บัญญัติไว้ว่า “ถ้าคู่หมั้นฝ่ายหนึ่งตาย ก่อนสมรส อีกฝ่ายหนึ่งจะเรียกร้องค่าทดแทนมิได้ ส่วนของหมั้นหรือสินสอดนั้นไม่ว่าชายหรือ หญิงตาย หญิงหรือฝ่ายหญิงไม่ต้องคืนให้แก่ฝ่ายชาย” จากมาตรา 1441 นี้จะแยกพิจารณาได้เป็น 2 ส่วน คือ หนึ่ง สาเหตุที่ทำให้ไม่มีการสมรส และสอง ผลที่ตามมา

3.1 สาเหตุที่ทำให้ไม่มีการสมรส คือความตาย ความตายไม่สามารถทำให้การสมรสเกิดขึ้นได้อย่างแน่นอน ความตายตามมาตรา 1441 นี้หมายความว่าถึงคนที่คนเราเสียชีวิตไม่มีลมหายใจอีกต่อไป การที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งหายไปทำให้ไม่สามารถทำการสมรสได้นั้น ไม่ใช่เกิดจากสาเหตุของความตายตามมาตรา นี้ สำหรับสาเหตุที่ทำให้ชายหรือหญิงถึงแก่ความตายนั้นอาจเกิดขึ้นได้หลายประการ เช่น เจ็บป่วย ประสบอุบัติเหตุ ถูกทำร้ายร่างกาย เป็นต้น หรือถ้าสาเหตุที่ทำให้ถึงแก่ความตายเกิดจากคู่หมั้นอีกฝ่ายหนึ่ง เช่น ชายเป็นคนเจ้าชู้ หญิงเจ็บแค้นใช้ปืนยิงชายถึงแก่ความตาย เป็นต้น หรือชายหญิงคู่หมั้นถึงแก่ความตายพร้อมกัน เช่น ชายหญิงประสบ อุบัติเหตุรถคว่ำเสียชีวิตพร้อมกัน เป็นต้น การถึงแก่ความตายไม่ว่าด้วยสาเหตุใด ไม่ว่าชายหรือหญิงจะเสียชีวิตแต่เพียงฝ่ายเดียวหรือเสียชีวิตพร้อมกันก็ตาม ก็ถือว่าเป็นกรณีคู่หมั้นตายก่อนสมรส ตามมาตรา 1441 แล้ว

3.2 ผลที่ตามมา

เมื่อการสมรสไม่สามารถเกิดขึ้นได้อย่างแน่นอนเพราะความตาย เราจะถือว่าความตายเป็นความผิดของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งที่ทำให้อีกฝ่ายหนึ่งสามารถเรียกค่าทดแทนและของหมั้นคืนเหมือนเช่นการผิดสัญญาหมั้นก็ดูจะไม่เป็นธรรมดา เช่นถ้าเกิดอุบัติเหตุทำให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งถึงแก่ความตาย จึงทำการสมรสไม่ได้ น่าจะมีความผิดที่จะต้องรับผิดชอบชดใช้ค่าทดแทนให้อีกฝ่ายหนึ่งก็คงจะไม่ถูกต้อง เป็นต้น ดังนั้น ถ้าฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งถึงแก่ความตายจึงไม่ใช่เป็นความผิดตามสัญญาหมั้น แต่เมื่อมีการหมั้นกันไว้แล้วแต่ต่อมาไม่สามารถทำการสมรสได้ หากมีการเตรียมการใด ๆ เพื่อการสมรสไปแล้วก็ดี ของหมั้นก็ดี สินสอดก็ดี จะทำอย่างไร จะเป็นของใคร เราจะพิจารณาถึงผลที่ตามมาตามลำดับคือ

3.2.1 ความเสียหายที่เกิดขึ้นเนื่องจากไม่มีการสมรส

เมื่อความตายไม่ถือว่าเป็นความผิดของฝ่ายใดก็ตาม ความเสียหายต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นเพราะเหตุการณ์นั้นจึงไม่สามารถที่จะเรียกร้องจากอีกฝ่ายหนึ่งได้ ดังนั้น การเรียกร้องค่าทดแทนเนื่องจากไม่มีการสมรสเพราะคู่หมั้นฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งถึงแก่ความตายจึงไม่สามารถเรียกร้องค่าทดแทนได้

3.2.2 ของหมั้น

ตามปกติ ถ้าไม่มีการสมรสเกิดขึ้นเพราะเหตุที่ฝ่ายหญิงต้องรับผิดชอบนั้น ฝ่ายหญิงจะต้องคืนของหมั้นให้แก่ฝ่ายชาย แต่ถ้าสาเหตุของการไม่มีการสมรสเกิดขึ้นเนื่องจากการ

ตาย แม้ว่าฝ่ายหญิงทำให้ชายคู่หมั้นตายหรือหญิงเองฆ่าตัวตายทำให้ไม่มีการสมรสเกิดขึ้นก็ตาม มาตรา 1441 กำหนดไว้ว่าหญิงหรือฝ่ายหญิงไม่ต้องคืนให้แก่ฝ่ายชาย

3.2.3 สิ้นสอด

ตามมาตรา 1437 วรรคสามนั้น ถ้าไม่มีการสมรสเพราะมีเหตุสำคัญอันเกิดแก่หญิง หรือโดยมีพฤติการณ์ซึ่งฝ่ายหญิงต้องรับผิดชอบ ทำให้ชายไม่สมควรหรือไม่อาจสมรสกับหญิงนั้นฝ่ายชายเรียกสินสอดคืนได้ แต่ถ้าเหตุสำคัญหรือพฤติการณ์เป็นเพราะสาเหตุความตายของหญิงแล้วกรณีนี้ถือเป็นข้อยกเว้นที่ไม่สามารถเรียกสินสอดคืนได้ตามมาตรา 1441 ทั้งนี้เพราะความตายไม่ถือว่าเป็นความผิดที่คู่หมั้นฝ่ายที่ตายจะต้องรับผิดชอบ ไม่ว่ามูลเหตุที่ทำให้เกิดความตายจะเป็นความผิดของหญิงคู่หมั้นก็ตาม ฝ่ายชายจะกล่าวอ้างเพื่อเรียกค่าทดแทน ของหมั้น และหรือสินสอดไม่ได้

4. การบอกเลิกสัญญาหมั้น

การหมั้นไม่เป็นเหตุที่จะร้องขอให้ศาลบังคับให้สมรสได้ตามมาตรา 1438 เมื่อมีการหมั้นจึงอาจไม่ทำการสมรสด้วยได้ แต่อย่างไรก็ดี เมื่อมีการทำสัญญาหมั้นก็ควรมีการทำตามสัญญาที่ตกลงกันไว้ ถ้าไม่ทำตามสัญญาหมั้นคือไม่ทำการสมรสโดยไม่มีเหตุผลก็ถือว่าเป็นการผิดสัญญาหมั้น แต่ถ้ามีเหตุผลที่จะไม่ทำการสมรสด้วยก็น่าจะเป็นการไม่ทำการสมรสโดยถูกต้องตามกฎหมายได้ ซึ่งก็คือการบอกเลิกสัญญาหมั้น

การบอกเลิกสัญญาหมั้นอาจเกิดขึ้นได้โดยชายหรือหญิงคู่หมั้น ซึ่งตามกฎหมายแล้วจะต้องมีเหตุสำคัญอันเกิดแก่ชายหรือหญิงคู่หมั้น ทำให้คู่หมั้นอีกฝ่ายหนึ่งนั้นไม่สมควรจะสมรสด้วย (มาตรา 1442 และมาตรา 1443) แต่อะไรคือเหตุสำคัญอันเกิดแก่ชายหรือหญิงคู่หมั้นที่จะทำให้อีกฝ่ายหนึ่งมีสิทธิบอกเลิกสัญญาหมั้นได้ ในเรื่องนี้ควรจะได้พิจารณาถึงสาระสำคัญของการทำสัญญาหมั้นว่าชายหญิงมีเจตนาทำสัญญาหมั้นเพื่ออะไร เราอาจกล่าวได้ว่าการทำสัญญาหมั้นเพราะชายหญิงมีความต้องการสร้างครอบครัวมีคู่ครองเพื่ออยู่กินกันฉันสามีภริยามีลูกหลานสืบทอดวงศ์ตระกูลกันต่อไป ดังนั้นเหตุสำคัญที่จะทำให้ชายหญิงทำการสมรสกันหรือใช้เป็นเหตุสำคัญอ้างเพื่อไม่ทำการสมรสด้วยนั้น น่าจะเป็นเหตุผลทางสังคม วัฒนธรรม ศีลธรรม จารีตประเพณี และการที่จะสามารถมีชีวิตร่วมตามธรรมชาติเพื่อมีลูกหลานสืบไป แต่ถ้าจะเปรียบเทียบกับกฎหมายเพื่อให้มองเห็นถึงลักษณะของเหตุสำคัญก็คืออะไร ก็อาจเปรียบเทียบกับเรื่องเหตุฟ้องหย่าได้บางส่วน เพราะแม้คนเราทำการสมรสกันแล้วกฎหมายยังเปิดโอกาสให้สามารถฟ้องหย่าได้

เหตุฟ้องหย่าจึงน่าจะนำมาใช้กับการหมั้นเพื่อเป็นเหตุสำคัญในการบอกเลิกสัญญาหมั้นได้เช่นกัน แต่อย่างไรก็ดีคงจะไม่สามารถนำเหตุฟ้องหย่าทุกสาเหตุมาใช้กับกรณีการบอกเลิกสัญญาหมั้นได้ ทุกกรณี เพียงแต่จะเปรียบเทียบให้เห็นถึงเหตุฟ้องหย่าบางประการที่นำมาเป็นเหตุบอกเลิกสัญญาหมั้นได้เท่านั้น เช่น เหตุฟ้องหย่าตามมาตรา 1516 (1) ที่กำหนดไว้ว่า “ถ้าสามีอุปการะเลี้ยงดูหรือยกย่องหญิงอื่นฉันทริยา หรือภริยามีชู้ อีกฝ่ายหนึ่งฟ้องหย่าได้” ถ้าเปรียบเทียบกับกรณีการหมั้น การที่คู่หมั้นอุปการะเลี้ยงดูหรือยกย่องหญิงอื่นดังเหมือนเป็นคู่หมั้น หรือคู่หมั้นหญิงมีความสัมพันธ์กับชายอื่นฉันทริยา เช่นนี้ก็ถือเป็นเหตุสำคัญที่จะบอกเลิกสัญญาหมั้นได้ หรือตามมาตรา 1516 (10) ที่กำหนดไว้ว่า “สามีหรือภริยามีสภาพร่างกาย ทำให้สามีหรือภริยานั้นไม่อาจร่วมประเวณีได้ตลอดกาล อีกฝ่ายหนึ่งฟ้องหย่าได้” เมื่อเปรียบเทียบกับกรณีการหมั้นแล้วก็เห็นได้ว่าการหมั้นที่จะทำการสมรสนั้นก็เพื่อการมีครอบครัว ซึ่งสาระสำคัญของความสัมพันธ์ระหว่างสามีภริยาประการหนึ่งก็คือการอยู่กินฉันทริยา หมายความว่าต้องมีความสัมพันธ์ทางเพศกันได้ด้วยอันเป็นธรรมชาติของการเป็นสามีภริยากัน ดังนั้น ถ้าทราบได้ว่าคู่หมั้นมีสภาพร่างกายที่ไม่อาจร่วมประเวณีได้ตลอดกาล ก็น่าจะอ้างเป็นเหตุสำคัญเพื่อบอกเลิกสัญญาหมั้นได้ เป็นต้น

การบอกเลิกสัญญาหมั้นตามมาตรา 1442 และมาตรา 1443 นั้น จะมีผลตามมาในเรื่องของการหมั้นเท่านั้นคือ ถ้ามีเหตุสำคัญอันเกิดแก่หญิงคู่หมั้น เมื่อชายบอกเลิกสัญญาหมั้นแล้วให้หญิงคืนของหมั้นแก่ชาย แต่กฎหมายไม่ได้กำหนดไว้ถึงเรื่องการเรียกค่าทดแทนด้วย ดังนั้น ถ้ามีเหตุสำคัญทำให้มีการบอกเลิกสัญญาหมั้นจะมีผลตามมาในเรื่องการหมั้นเท่านั้นไม่มีการกำหนดให้เรียกค่าทดแทนได้ด้วย แต่อย่างไรก็ดี ถ้ามีข้อเท็จจริงในเหตุสำคัญที่ทำให้มีการบอกเลิกสัญญาหมั้นเข้าลักษณะอย่างใดอย่างหนึ่งตามที่บัญญัติไว้ในมาตรา 1444 มาตรา 1445 และมาตรา 1446 ด้วยแล้ว การบอกเลิกสัญญาหมั้นนั้นก็จะมีสิทธิเรียกค่าทดแทนได้ด้วย ดังนั้นโดยหลักแล้ว เหตุสำคัญในการบอกเลิกสัญญาหมั้นจะมีผลตามมาในเรื่องของหมั้น แต่จะไม่มีสิทธิเรียกค่าทดแทน แต่มีข้อยกเว้นว่าถ้าเหตุสำคัญในการบอกเลิกสัญญาหมั้นนั้นเข้าเหตุตามข้อยกเว้นอย่างใดอย่างหนึ่ง (มาตรา 1444 ถึงมาตรา 1446) ก็จะมีสิทธิเรียกค่าทดแทนได้ ด้วยเหตุดังกล่าวจะได้แยกอธิบายออกเป็น 2 ส่วน คือ

4.1 การบอกเลิกสัญญาหมั้นและของหมั้น

การบอกเลิกสัญญาหมั้นอาจเกิดขึ้นได้เป็นสองกรณี คือมีเหตุสำคัญอันเกิดแก่หญิงชายมีสิทธิบอกเลิกสัญญาหมั้น และมีเหตุสำคัญอันเกิดแก่ชาย หญิงมีสิทธิบอกเลิกสัญญาหมั้น

สำหรับผลที่ตามมาจากการบอกเลิกสัญญาหมั้นคือ เรื่องของหมั้นที่จะต้องคืนหรือไม่จะต้องพิจารณาก่อนว่ามีเหตุสำคัญเกิดขึ้นจากหญิงหรือชาย ถ้ามีเหตุสำคัญอันเกิดแก่หญิง หญิงต้องคืนของหมั้นแก่ชาย แต่ถ้ามีเหตุสำคัญอันเกิดแก่ชาย หญิงไม่ต้องคืนของหมั้น ซึ่งมีรายละเอียดคือ

4.1.1 กรณีมีเหตุสำคัญอันเกิดแก่หญิงคู่หมั้น

มาตรา 1442 บัญญัติว่า “ในกรณีมีเหตุสำคัญอันเกิดแก่หญิงคู่หมั้นทำให้ชายไม่สมควรสมรสกับหญิงนั้น ชายมีสิทธิบอกเลิกสัญญาหมั้นได้และให้หญิงคืนของหมั้นแก่ชาย” กรณีนี้เป็นกรณีมีเหตุสำคัญอันเกิดแก่หญิงคู่หมั้น เหตุสำคัญอันเกิดขึ้นนี้อาจเป็นเหตุอย่างหนึ่งอย่างใด ซึ่งอาจเกิดขึ้นจากตัวหญิงเองหรือไม่ก็ตามที่ เช่น อาจเป็นอุบัติเหตุ ตัวหญิงเองเป็นผู้ก่อให้เกิดขึ้นหรือบุคคลอื่นก่อให้เกิดเหตุขึ้นก็ตาม ถ้าเหตุสำคัญที่เกิดขึ้นนี้มีความสำคัญต่อกู่สัญญาหมั้นอีกฝ่ายหนึ่งถึงขนาดไม่สมควรสมรสด้วยแล้ว เช่นนี้ก็มีสิทธิบอกเลิกสัญญาหมั้นได้ แต่อย่างไรถึงจะเป็นเหตุสำคัญถึงขนาดที่ไม่สมควรสมรสด้วย ในกรณีนี้ก็อาจจะต้องพิจารณาก่อนว่ามีการตกลงกันในเรื่องใดไว้เป็นพิเศษหรือไม่ ถ้าคู่สัญญาหมั้นได้แสดงเจตนาไว้ในขณะทำสัญญาหมั้นว่าจะถือเหตุใดเป็นเหตุสำคัญในอันจะใช้สิทธิบอกเลิกสัญญาหมั้น และคู่สัญญาอีกฝ่ายหนึ่งได้ตกลงแล้ว หากเกิดเหตุขึ้นขึ้นยอมใช้สิทธิบอกเลิกสัญญาหมั้นได้ เช่นชายถือเอาความบริสุทธิ์ของหญิงเป็นสำคัญ หากหญิงต้องเสียความบริสุทธิ์ไปด้วยประการใด ชายจะใช้สิทธิบอกเลิกสัญญาหมั้น ดังนี้ ถ้าต่อมาหญิงถูกข่มขืนกระทำชำเรา แม้โดยปกติจะถือเป็นเหตุบอกเลิกสัญญาหมั้นไม่ได้ แต่เมื่อมีเจตนาแสดงต่อกันไว้เช่นนั้น ชายยอมใช้สิทธิบอกเลิกสัญญาหมั้นได้ เป็นต้น (อุบลศรี ชูณหากาญจน์ 2529 : 41) นอกจากนี้ก็ต้องพิจารณาถึงลักษณะโดยทั่วไปของวิญญูชนในสังคมวัฒนธรรม จารีตประเพณี และอื่น ๆ ประกอบกันว่า ลักษณะอย่างไรจะเป็นเหตุสำคัญอันไม่ควรจะสมรสด้วย

ดังตัวอย่างเช่นคำ พิพากษาฎีกาที่ 640/2494 ชายหญิงทำพิธีแต่งงานกันตามประเพณี แต่หญิงไม่ยอมร่วมประเวณีหลับนอนกับชายฉันสามีภริยาโดยแยกไปนอนเสียคนละห้องกับชาย ประมาณ 10 วัน ต่อมามารดาของหญิงบอกให้ชายพาหญิงเข้าห้องเอง ชายจึงเข้าไปจับเอาหญิงออกมาจากห้องที่หญิงนอน หญิงฉวยแจกันตีศีรษะชายแตก แจกันหักแล้วยังใช้แจกันตีชายถูกโหนกแก้มเป็นบาดแผลต้องเย็บถึง 7 เข็ม ชายจึงกลับบ้านและไม่ยอมจดทะเบียนสมรสกับหญิง ดังนั้นถือว่า การกระทำของหญิงเป็นเหตุผลสำคัญอันพอที่จะทำให้ชายปฏิเสธไม่ยอมสมรสกับหญิงตามมาตรา 1441 (เดิม) ได้ ชายจึงมีสิทธิเรียกของหมั้นคืนจากหญิงได้ หรือ

คำพิพากษาฎีกาที่ 1235/2506 การที่หญิงคู่หมั้นนั่งซ้อนท้ายรถจักรยานซึ่งชายอื่นขี่เพื่อไปดูภาพยนตร์ในเวลากลางคืนมีเพื่อนไปด้วยกันราว 7-8 คน แล้วชาวบ้านคิดเดาและล้อกันว่าหญิงนั้นมีความสัมพันธ์ทางชู้สาวกับชายที่ขี่จักรยานนั้น เพียงเท่านี้ยังไม่ถือว่าเป็นเหตุสำคัญอันเกิดแก่หญิงคู่หมั้น หญิงจึงไม่ต้องคืนของหมั้น หรือ

คำพิพากษาฎีกาที่ 1036/2524 การที่จำเลยพาโจทก์ไปเที่ยวนอกบ้านทั้งในระยะเวลาก่อนหมั้นและหลังหมั้น ทั้งกว่าจำเลยจะแต่งงานกับโจทก์ก็เป็นเวลาภายหลังหมั้นนานถึง 5 เดือนเศษนั้น จำเลยย่อมทราบดีพอสมควรว่าโจทก์มีนิสัย อารมณ์และความประพฤติอย่างไร ฉะนั้นแม้โจทก์จะเป็นโรคจิตประสาทอย่างอ่อน มีอาการเปลี่ยนแปลงทางอารมณ์ก็ตามแต่โรคของโจทก์ก็ไม่น่าเป็นอุปสรรคในการแต่งงานสามารถรักษาหายได้ และพูดคุยกับคนอื่นรู้เรื่อง ๆ ฉะนั้นเมื่อจำเลยแต่งงานและอยู่กินฉันสามีภริยากับโจทก์เป็นเวลา 3 เดือนเศษแล้วจะอ้างนิสัย อารมณ์ และความประพฤติของโจทก์มาปฏิเสธไม่ยอมไปจดทะเบียนสมรสกับโจทก์ย่อมไม่มีเหตุที่จะรับฟัง พฤติการณ์ดังกล่าวถือว่าไม่ได้ว่าเหตุที่ไม่มีการสมรส โดยมีเหตุผลสำคัญอันเกิดแก่โจทก์ โจทก์จึงไม่ต้องคืนของหมั้น เป็นต้น

4.1.2 กรณีมีเหตุสำคัญอันเกิดแก่ชายคู่หมั้น

มาตรา 1443 บัญญัติว่า “ในกรณีมีเหตุสำคัญอันเกิดแก่ชายคู่หมั้น ทำให้หญิงไม่สมควรสมรสกับชายนั้น หญิงมีสิทธิบอกเลิกสัญญาหมั้นได้ โดยมีต้องคืนของหมั้นแก่ชาย” กรณีนี้ก็เป็นเช่นเดียวกับมาตรา 1442 แต่เป็นกรณีมีเหตุสำคัญอันเกิดแก่ชายคู่หมั้นทำให้หญิงไม่สมควรสมรสกับชายนั้น เหตุสำคัญอันเกิดแก่ชายนี้ก็เช่นเดียวกับกรณีเหตุสำคัญอันเกิดแก่หญิง คือ อาจเป็นอุบัติเหตุ ตัวชายเองก่อให้เกิดขึ้นหรือแม้แต่ตัวหญิงเองจะเป็นผู้ก่อให้เกิดขึ้น หญิงก็มีสิทธิที่จะบอกเลิกสัญญาหมั้นได้ และไม่ต้องคืนของหมั้นให้แก่ชายด้วย

ดังตัวอย่างเช่น คำพิพากษาฎีกาที่ 1235/2506 ชายคู่หมั้นหมั้นประมาทหญิงคู่หมั้นซึ่งเป็นการร้ายแรงตามความหมายในเหตุหย่า ย่อมเป็นเหตุผลสำคัญอันเกิดแก่ชายคู่หมั้น ซึ่งหญิงคู่หมั้นจะไม่ยอมสมรสกับชายนั้น โดยมีต้องคืนของหมั้นได้ หรือคำพิพากษาฎีกาที่ 234/2508 การที่ชายคู่หมั้นเลี้ยงหญิงโสเภณีไว้เป็นภริยาอยู่ในบ้านเป็นการกระทำอันเป็นปฏิปักษ์ต่อจิตใจหญิงคู่หมั้นอย่างร้ายแรง จึงเป็นเหตุผลสำคัญอันเกิดแก่ชายคู่หมั้น หญิงคู่หมั้นจึงมีสิทธิของตนหมั้นและมีสิทธิจะไม่ต้องคืนของหมั้น หรือคำพิพากษาฎีกาที่ 3731/2533 โจทก์ได้หญิงรับใช้ในบ้านโจทก์เป็นภริยามาเป็นเวลานาน ถือได้ว่าโจทก์อุปการะเลี้ยงดูและยกย่องหญิงอื่นฉันภริยาอยู่

จึงมีเหตุสำคัญอันเกิดแก่โจทก์ทำให้จำเลยซึ่งเป็นคู่หมั้นของโจทก์ไม่สมควรสมรสกับโจทก์ จึงมีสิทธิบอกเลิกสัญญาหมั้นได้โดยไม่ต้องคืนของหมั้นให้แก่โจทก์ เป็นต้น

4.2 การเรียกค่าทดแทน

การบอกเลิกสัญญาหมั้น โดยปกติแล้วจะเรียกค่าทดแทนไม่ได้ ถ้าเป็นกรณีมีเหตุสำคัญอันเกิดแก่หญิงหรือชายคู่หมั้นที่เป็นเหตุสำคัญโดยทั่ว ๆ ไปที่คู่สัญญาหมั้นมีสิทธิบอกเลิกสัญญาหมั้นได้ตามมาตรา 1442 หรือมาตรา 1443 กรณีโดยทั่วไปนั้นจะมีเพียงเรื่องของหมั้นที่จะเรียกคืนได้ถ้าเป็นเหตุสำคัญอันเกิดแก่หญิง สำหรับค่าทดแทนนั้นได้มีการกำหนดไว้เป็นกรณีพิเศษคือถ้าเหตุสำคัญอันเป็นเหตุบอกเลิกสัญญาหมั้นมีข้อเท็จจริงเข้าลักษณะใดลักษณะหนึ่งตามมาตรา 1444 มาตรา 1445 หรือมาตรา 1446 ก็จะสามารถเรียกค่าทดแทนได้ด้วย การบอกเลิกสัญญาหมั้นที่จะเรียกค่าทดแทนได้นี้จะกล่าวถึงทีละกรณีคือ

4.2.1 กรณีคู่หมั้นกระทำชั่วอย่างร้ายแรง

มาตรา 1444 บัญญัติว่า “ถ้าเหตุอันทำให้คู่หมั้นบอกเลิกสัญญาหมั้น เป็นเพราะการกระทำชั่วอย่างร้ายแรงของคู่หมั้นอีกฝ่ายหนึ่ง ซึ่งได้กระทำภายหลังการหมั้น คู่หมั้นผู้กระทำชั่วอย่างร้ายแรงนั้นต้องรับผิดชอบใช้ค่าทดแทนแก่คู่หมั้นผู้ใช้สิทธิบอกเลิกสัญญาหมั้นเสมือนเป็นผู้ผิดสัญญาหมั้น” กรณีตามมาตรา นี้ คู่หมั้นทั้งชายและหญิงมีสิทธิที่จะบอกเลิกสัญญาหมั้นและเรียกค่าทดแทนได้ ถ้าหากว่าเหตุที่ทำให้คู่หมั้นบอกเลิกสัญญานั้นเป็นเพราะการกระทำชั่วอย่างร้ายแรงของคู่หมั้นอีกฝ่ายหนึ่ง การกระทำชั่วอย่างร้ายแรงคืออะไร เป็นอย่างไร หรือว่าจะถึงขนาดไหนนั้น โดยหลักแล้วการบอกเลิกสัญญาหมั้นสามารถกระทำได้ถ้ามีเหตุสำคัญอันทำให้ไม่สมควรสมรสตามมาตรา 1442 หรือมาตรา 1443 แต่เหตุสำคัญในมาตราทั้งสองดังกล่าวนี้ไม่จำเป็นจะต้องถึงขนาดเป็นการกระทำชั่วอย่างร้ายแรงก็สามารถบอกเลิกสัญญาหมั้นได้ เหตุสำคัญของทั้งสองมาตรานั้นจึงอาจมีกรณีที่เป็นการกระทำชั่วอย่างร้ายแรงหรือไม่ก็ได้ การกระทำชั่วอย่างร้ายแรงตามมาตรา 1444 นี้ น่าจะหมายความถึงการกระทำที่เกินเลขกว่าวิญญูชน โดยทั่วไปจะกระทำกัน อันเป็นการกระทบกระเทือนจิตใจความรู้สึกของคนทั่วไปอย่างมาก เช่น ปล้น ฆ่า ค้าขายสตรีและเด็ก ค้าขายเฮโรอีน เป็นต้น แต่อย่างไรก็ดี ก็คงจะต้องพิจารณาเป็นกรณี ๆ ไป นอกจากนี้การกระทำชั่วอย่างร้ายแรงจะต้องเป็นการกระทำที่คู่หมั้นอีกฝ่ายหนึ่งได้กระทำภายหลังการหมั้น ถ้าเป็นการกระทำชั่วอย่างร้ายแรงก่อนการหมั้น คู่สัญญาหมั้นอีกฝ่ายหนึ่งจะยกเป็นเหตุ

ฟ้องเรียกค่าทดแทนตามมาตรา 1444 ไม่ได้ สำหรับค่าทดแทนที่จะเรียกจากคู่หมั้นอีกฝ่ายหนึ่งนั้น ก็คงจะเป็นค่าทดแทนตามความหมายในมาตรา 1440 ซึ่งได้กล่าวไปแล้ว

มาตรา 1444 นี้ ถือว่าคู่หมั้นผู้กระทำชั่วอย่างร้ายแรงเป็นเสมือนผู้ผิดสัญญาหมั้น ดังนั้น ในการเรียกค่าทดแทนเพราะคู่หมั้นผู้กระทำชั่วอย่างร้ายแรงนี้ จึงเป็นเรื่องของการบอกเลิกสัญญาหมั้นที่คู่หมั้นฝ่ายหนึ่งมีสิทธิเรียกค่าทดแทนได้ แต่ไม่ใช่การผิดสัญญาหมั้นซึ่งคู่หมั้นอีกฝ่ายหนึ่งมีสิทธิเรียกให้รับผิดชอบใช้ค่าทดแทน (ตามมาตรา 1439) ในส่วนของหมั้นเนื่องจากเป็นเรื่องการบอกเลิกสัญญาหมั้นจึงต้องพิจารณาตามมาตรา 1442 หรือมาตรา 1443

4.2.2 กรณีชายอื่นได้ร่วมประเวณีกับหญิงคู่หมั้น

มาตรา 1445 บัญญัติว่า “ชายคู่หมั้นอาจเรียกค่าทดแทนจากชายอื่นซึ่งได้ร่วมประเวณีกับหญิงคู่หมั้น โดยรู้หรือควรจะรู้ว่าหญิงได้หมั้นกับชายคู่หมั้นนั้นแล้วได้ เมื่อชายคู่หมั้นได้บอกเลิกสัญญาหมั้นตามมาตรา 1442 แล้ว” กฎหมายได้ให้ความคุ้มครองสิทธิของชายที่ได้ทำสัญญาหมั้นกับหญิงคู่หมั้นที่จะไม่ให้ชายอื่นมาล่วงละเมิดหญิงคู่หมั้นของตนในทางการร่วมประเวณี ถ้าชายอื่นมาล่วงละเมิดหญิงคู่หมั้นดังกล่าวแล้วชายคู่หมั้นอาจเรียกค่าทดแทนจากชายอื่นได้ กฎหมายลักษณะพัวเมียเรียกการที่ชายอื่นมาร่วมประเวณีกับหญิงคู่หมั้นว่า เป็นชู้เหินือ ขันหมาก และจะต้องมีการปรับไหมแก่ชายชู้

ตามมาตรา 1445 ชายอื่นจะต้องได้ร่วมประเวณีกับหญิงคู่หมั้น การร่วมประเวณีนั้นหมายถึง การร่วมเพศกันระหว่างชายกับหญิงตามวิถีธรรมชาติ โดยชายเอาของลับของตนสอดเข้าไปในช่องคลอดของหญิงไม่ว่ามากน้อยแค่ไหนและจะสำเร็จความใคร่หรือไม่ก็ได้ ดังนั้นถ้าเป็นลักษณะการกระทำอื่น ๆ ย่อมไม่ใช่การร่วมประเวณี เช่นการร่วมทางทวารหนักย่อมไม่ใช่การร่วมประเวณี แต่การกระทำความผิดดังกล่าวถือได้ว่าเป็นความสัมพันธ์กับชายอื่นอันเกินเลยความเหมาะสมซึ่งน่าจะกล่าวได้ว่าเป็นเรื่องร้ายแรง ซึ่งชายมีสิทธิบอกเลิกสัญญาหมั้นได้ (ตามมาตรา 1442) และเรียกค่าทดแทนได้ด้วย (ตามมาตรา 1444) การที่ชายอื่นได้ร่วมประเวณีกับหญิงคู่หมั้นนั้นจะต้องได้กระทำไปโดยรู้หรือควรจะรู้ว่าหญิงได้หมั้นกับชายคู่หมั้นนั้นแล้วได้ กรณีนี้ชายอื่นที่ได้ร่วมประเวณีกับหญิงคู่หมั้นนั้นจะต้องรู้หรือควรจะรู้ว่าหญิงนั้นได้หมั้นแล้วประการหนึ่ง และอีกประการหนึ่งจะต้องรู้ด้วยว่าคู่หมั้นของหญิงนั้นคือใคร ที่กฎหมายกำหนดไว้เช่นนี้เพราะกรณีนี้เป็นการทำด้วยความสมัครใจของหญิงคู่หมั้น เมื่อชายคู่หมั้นจะเรียกค่าทดแทนจากชายอื่น เพราะได้ร่วมประเวณีกับหญิงคู่หมั้นก็ต่อเมื่อชายอื่นนั้นได้รู้หรือควรจะรู้ว่าชายคู่หมั้นของหญิงนั้นเป็นใคร

ก่อนที่ชายคู่หมั้นจะเรียกค่าทดแทนจากชายอื่น ซึ่งได้ร่วมประเวณีกับหญิงคู่หมั้นของตน ชายคู่หมั้นจะต้องบอกเลิกสัญญาหมั้นตามมาตรา 1442 ก่อนเพราะการที่หญิงคู่หมั้นได้ร่วมประเวณีกับชายอื่น โดยสมัครใจย่อมถือได้ว่าเป็นเหตุสำคัญอันเกิดแก่หญิงคู่หมั้น ทำให้ชายไม่สมควรสมรสกับหญิงนั้น ซึ่งชายมีสิทธิบอกเลิกสัญญาหมั้นได้ ถ้าชายคู่หมั้นไม่บอกเลิกสัญญาหมั้นย่อมไม่สามารถเรียกค่าทดแทนจากชายอื่นซึ่งได้ร่วมประเวณีกับหญิงคู่หมั้นของตนได้ สำหรับค่าทดแทนตามมาตรา 1445 นี้ เป็นการเรียกจากชายอื่นที่ได้ร่วมประเวณีกับหญิงคู่หมั้น จึงมิใช่พิจารณาจากมาตรา 1440 คงจะพิจารณาจากพฤติการณ์ประกอบกับคู่สัญญาหมั้นในการกำหนดค่าทดแทน

4.2.3 กรณีชายอื่นได้ข่มขืนกระทำชำเราหรือพยายามข่มขืนกระทำชำเราหญิงคู่หมั้น

มาตรา 1446 บัญญัติว่า “ชายคู่หมั้นอาจเรียกค่าทดแทนจากชายอื่นซึ่งได้ข่มขืนและทำชำเราหรือพยายามข่มขืนกระทำชำเราหญิงคู่หมั้น โดยรู้หรือควรจะรู้ว่าหญิงได้หมั้นแล้วได้โดยไม่จำเป็นต้องบอกเลิกสัญญาหมั้น” มาตรานี้ก็เช่นกันเป็นกฎหมายที่ให้ความคุ้มครองสิทธิของชายคู่หมั้นที่จะไม่ให้ชายอื่นมาล่วงละเมิดหญิงคู่หมั้นของตนในทางการร่วมประเวณี ซึ่งกรณีนี้ชายคู่หมั้นอาจเรียกค่าทดแทนจากชายอื่นได้โดยไม่ต้องบอกเลิกสัญญาหมั้น

ตามมาตรา 1446 นี้จะต้องเป็นกรณีที่ชายอื่นได้ข่มขืนกระทำชำเราหรือพยายามข่มขืนกระทำชำเราหญิงคู่หมั้น การข่มขืนกระทำชำเราก็คือการร่วมประเวณีนั่นเอง แต่เป็นการร่วมประเวณีโดยหญิงไม่สมัครใจ ในกรณีตามมาตรา 1446 นี้ อาจเป็นการข่มขืนกระทำชำเราหรือพยายามข่มขืนกระทำชำเราก็ตามที่ ชายคู่หมั้นอาจเรียกค่าทดแทนได้ ดังนั้นในเรื่องนี้จะต้องพิจารณาดูให้คิดว่าเป็นการข่มขืนกระทำชำเรา หรือเป็นการพยายามหรือไม่ หรืออาจเป็นการกระทำ ความผิดอื่น ๆ หรือไม่เช่นเป็นเรื่องอนาจาร หรือถูกเนื้อตัวของสาวอันเป็นความสัมพันธ์ทำนองชู้สาวเช่นนี้ ชายจะเรียกค่าทดแทนจากชายอื่นนั้นไม่ได้ เช่น จำเลยเข้าไปกอดหญิงผู้เสียหายและพุดขอกกระทำชำเรา ผู้เสียหายร้องขึ้น จำเลยเอามือปิดปากผู้เสียหายกดผู้เสียหายนอนลงที่พื้นเรือนแล้วขึ้นคร่อมเอาหัวเข้ากอดคันทันขาไว้ ขณะนั้นผู้เสียหายนอนหงายนุ่งกระโจมอกอยู่ จำเลยก้มลงกัดที่แก้มและถอดผ้าขึ้นขึ้นจากคันทันขา ผู้เสียหายตื่นอย่างแรงจนหลุดแล้ววิ่งร้องไห้ลงเรือนไป เช่นนี้ การกระทำของจำเลยยังไม่อยู่ในวิสัยที่จำเลยจะกระทำชำเราผู้เสียหายได้ จึงไม่เป็นความผิดฐานพยายามข่มขืนกระทำชำเราคงเป็นความผิดฐานกระทำอนาจาร (คู่คำพิพากษาฎีกาที่ 1685/2516) หรือชายจำเลยอายุ 30 ปี ผู้เสียหายเป็นเด็กหญิงอายุ 8 ขวบ จำเลยใส่อวัยวะเพศตนในอวัยวะเพศ

ของผู้เสียหาย ผู้เสียหายเจ็บร้องขึ้น จำเลยจึงใช้อวัยวะอยู่ภายนอกจนสำเร็จความใคร่ เป็นการแสดงเจตนาที่จำเลยจะชำเรา แต่ทำตลอดแล้วไม่บรรลุผล เพราะอวัยวะเพศจำเลยไม่อาจล่วงล้ำเข้าไปได้ จึงเป็นความผิดฐานพยายามข่มขืนกระทำชำเรา (คู่มือพิพากษากฎีกาที่ 1436/2523 เป็นต้น แต่อย่างไรก็ตาม การที่ชายอื่นได้ข่มขืนกระทำชำเราหรือพยายามข่มขืนกระทำชำเราหญิงคู่หมั้นนั้น จะต้องเป็นการกระทำไปโดยรู้หรือควรจะรู้ว่าหญิงได้หมั้นแล้วได้ ชายคู่หมั้นจึงจะเรียกค่าทดแทนจากชายอื่นนั้นได้ ตามมาตรา 1446 นี้ ชายอื่นจะต้องรู้หรือควรจะรู้ว่าหญิงได้หมั้นแล้ว แต่ไม่จำเป็นต้องทราบว่าใครคือชายคู่หมั้น ที่เป็นเช่นนี้เพราะตามมาตรา 1446 นี้เป็นกรณีการข่มขืนกระทำชำเราหรือพยายามข่มขืนกระทำชำเรา ซึ่งไม่ใช่เรื่องที่หญิงคู่หมั้นสมควรใจด้วย ดังนั้นการที่ชายคู่หมั้นจะเรียกค่าทดแทนจากชายอื่นนี้เพียงแต่ชายอื่นได้รู้หรือควรจะได้รู้ว่าหญิงได้หมั้นแล้วจึงเป็นการเพียงพอ เพราะเป็นการล่วงละเมิดสิทธิของชายคู่หมั้นแล้ว

กรณีนี้ชายคู่หมั้นอาจเรียกค่าทดแทนจากชายอื่นได้โดยไม่ต้องบอกเลิกสัญญาหมั้นด้วย แต่ชายคู่หมั้นจะถือเป็นเหตุว่าหญิงคู่หมั้นได้กระทำชั่วอย่างร้ายแรงและจะเรียกให้รับผิดชอบใช้ค่าทดแทนด้วยตามมาตรา 1444 ไม่ได้เพราะหญิงคู่หมั้นไม่ได้เป็นผู้กระทำชั่วอย่างร้ายแรงสำหรับค่าทดแทนนั้นคงจะต้องพิจารณาพฤติการณ์ ประกอบกับความเกี่ยวข้องระหว่างคู่สัญญาหมั้นด้วย ซึ่งศาลจะใช้ดุลยพินิจกำหนดค่าทดแทนตามที่เหมาะสม